

ATATÜRK'ÜN DÜNYADAKİ YANKILARI

Ord. Prof. Dr. SADİ IRMAK

Yankıların Araştıracağıımız Kemalizmin Motifleri

Fikirlerin, özellikle insanlığın mutluluğuna, özgürlüğüne yönelik yenilikler getiren düşüncelerin, hele bunlar fiilî hayatta gerçekleşmiş olurlarsa, büyük bir yayılma gücüne sahip olduklarını insanlık tarihi açıklıkla göstermektedir. Bu yayılmaya istense de engel olmak hemen hemen olanaksızdır. Kaynakları ayrı olsa da dinlerin, özellikle Musevilik, Hıristiyanlık ve İslâmîliğin, dünyaya yayılış hızı, hele o zamanın ulaşım zorlukları göz önüne alınırca, şaşırtıcıdır. Din kaynaklı olmayan fikirlerin de yayılışı, aynı genişlikte ve aynı süratte olmasa da, şaşırtıcı bir hız gösterir. Tipik örneklerinden birisi, büyük Fransız İhtilâli'nin sloganı olan özgürlük, eşitlik ilkelerinin, önce Avrupa'ya sonra da 5 kıtaya yayılışdır.

XX. asır koşullarında bu yayılmanın çok daha hızlı ve geniş alanlı olması tabiidir. Şu var ki, yayılan bu fikirler arasında, durumu olduğu gibi koruyan veya geriye dönük akımların da bulunmuş olduğu ve gelecekte de bulunacağı şüphesizdir. Ne var ki bunların yayılışı, hem dar çevreli, hem yavaş, hem de geçici karakterdedir. İnsanlık uyandııkça, bunlardan dönüş daha hızlı olacaktır.

Hitler'in nazizmi, Mussolini'nin bizim denizi (mare nostrum), Yunanlıların megaloidesi gibi tekeli, gerici akımların da bir süre yandaş bulabildiği bilinmektedir. Fakat bunların hepsi süratle yaşamlarını tamamlamışlardır.

XX. yüzyılda, insanlığın geleceğine dönük ve gerçek bir ilerlilik getirmiş olan başlıca fikir akımı, Mustafa Kemal'in yarattığı Kemalizm (Atatürkçülük)'dir. Bunun en kesin delili şudur ki Kemalizm, en kısa bir zamanda Akdeniz çevresine, Asya'ya, Afrika'ya yayılmış, Avrupa ve Amerika'da da büyük bir hayranlık uyandırmıştır.

Şimdi, ana çizgileriyle, Kemalizm denen fikir akımının ilkelerini gözden geçirelim:

1) Kemalizm'i hem millî hem de insanî yapan unsurların başında, emperyalizme baş kaldırarak, mazlûm ve esir milletlerin özgürlüklerine kavuşmalarına yol açmış olması gelir.

Emperyalizm hareketi, müspet ilimlerde ve iktisatta erken uyanan ve güçlenen mahdut sayıda milletlerin kendi sınırlarına sığamayarak, dünyaya maddî ve manevî salgınlar yapmasıdır. Bu milletler, bu gibi salgınlarla sahte bir moral, destek vermek için girdikleri memleketlere, refah ve medeniyet getireceklerini ilân etmişlerdir. Bunlar, girişimlerini kolaylaştıran bir takım yardımcı faktörleri de, ya yaratmışlar veya desteklemişlerdir. Girdikleri memleketlerde, maddî ve teknik güçlerinin büyüklüğünü telkin ederek, o toplumlarda bir nevi kadercilik akımı uyandırmaları ve bu akımın temsilcilerini maddeten desteklemeleri de bunu gösterir. Aynı kuvvetler, bedeli yine istilâ ettikleri yerlerin halkına ödetilecek rüşvetlerle bir takım ajanlar satın almışlardır. Bunu büyük bir ustalıkla yaptıkları ve yapmaya devam ettikleri açıkça görülmektedir. Sadece usuller ve vasıtalar, zamanların gereğine göre yenilenmekte ve daha rafine şekiller almaktadır. Milyonlara varan halk kitleleri içinde, az sayıda da olsa, böyle unsurların elde edilmesinde bir zorluk düşünülemez.

Emperyalizm, daha da ince usuller uygulamıştır. Bu cümleden olarak, istilâ etmek istedikleri memleketleri borçlandırmak suretiyle bağımsız yaşamalarını imkânsız hale getirmeleri söylenebilir.

İşte Mustafa Kemal, XX. asırda emperyalizmin bütün bu kaynaklarına karşı fiilen isyan etmiş ve zafer örneği vermiştir. Emperyalistler, istilâ ettikleri yerlerde kendileriyle mücadelenin, kuvvet üstünlükleri dolayısıyla, imkânsız olduğuna halkı inandırmışlardır. Buna karşı Mustafa Kemal, tarihte benzeri olmayan bir çıkış yapmış ve kendi milletine olduğu kadar, bütün mazlum milletlere de kesin bir çıkış yolu göstermiştir.

Bu tarihî atılım şöyle belgelenir. Millî Mücadele'nin ilk günlerinde yani 19 Mayıs 1919'a yakın günlerde, Amerikan generali Harbord, Atatürk'e soruyor:

— Memleketinizi kurtarmak gibi muazzam bir girişim içindediniz; ama paranız var mı? Silâhınız var mı?

— Hayır, şu anda bunların hiçbiri yok.

— O halde girişiminiz ümitsiz, hatta tehlikeli bir macera değil mi?

— Hayır, bugün olmayan paramız olacak, bulunmayan silâhlar bulunacak, mevcut olmayan ordu yaratılacak.

— Ama nasıl?

— Şöyle ki, bir millet, topyekûn kurtulmaya karar verir de, harekete geçerse onun özgürlüğünü ve bağımsızlığını elde etmesini engelleyecek bir güç dünyada yoktur.

İşte Atatürk'ün büyük sırrı ve dünyaya verdiği ders, emperyalistlere indirdiği darbe bu basit cevapta gizlidir.

Nitekim, Millî Mücadele başlarken memleketimizin durumunu hep bilmekteyiz: Kaybedilmiş bir cihan harbinin bitkinliği ve bezginliği, milyonlarca şehit ve yaralının bıraktığı acılar, maddeten tükenmiş bir ekonomi, dağlar tepeler kaçaklarla dolu, ordu tamamiyle dağılmış. Bunlar yetmiyormuş gibi İstanbul'daki hükûmet Atatürk'ün deyiimiyle “gaflet, dalâlet, hatta hıyanet” içinde. Aydınlar ümitsizlik içinde, tek selâmet yolunu bir büyük devletin himayesine sığınmakta buluyorlar. İşte memleketin gerçek tablosu bu. Sahneye Mustafa Kemal isimli bir insan çıkıyor. Bir ışık çaktırıyor, bir ümit yaratıyor, bir kurtuluş yolu gösteriyor ve memleketi kurtarıyor.

Bu, asrımızın bizce millî olduğu kadar, insanî yönlerden de en büyük fikir hareketidir. Böyle bir fikrin yayılmamasına imkân var mıydı? Elbette yayılacaktı ve yayıldı. Şu da ispatlar ki Atatürk örneğine dayanan esir ve mazlûm milletlerden 50 tanesi, bağımsızlık ve özgürlüğüne kavuşmuştu.

Atatürk'ün emperyalizme ve onun hortlamasına veya yeni şekiller altında devam etmesine karşı ikinci fikir hareketi, bağımsızlığın tam olmasıdır. Yani bağımsızlık, sadece bir millî bayrak ve millî marştan ibaret olmayıp, milletlerin kendi kaderlerine kendilerinin hâkim olmasıdır. Bunun yolu, milletlerin iç işlerine, başka devletlerin karışmasını önlemektir. Atatürk, memleketin bağımsızlığını, İstiklâl Harbi'yle kurtardıktan sonra, sıra tam bağımsızlığa gelmişti. Çünkü yabancı devletlerin, iç işlerimize karışmaları için imkânlar ve fırsatlar vardı. Bu imkân, devletin son yüz senede hesapsız kitapsız borçlanmaları neticesinde yabancı devletlerin alacaklarını alabilmeleri için devletimizin gelir kaynaklarını denetim altına almalarından ileri geliyordu. Öyle ki, devletimiz yapacağı her işte, alacaklı devletlerin iznine ve denetimine bağlı kalıyordu. Bu, fiilen bağımsızlığın yokluğu idi. Mustafa Kemal, kapitülasyon denen bu zinciri kırmak için ikinci bir İstiklâl Harbi yapmak zorunda kalmıştı. Bu harbi de Lozan'da kazandı. İşte, ancak Lozan'da kapitülasyonların kesinlikle kaldırılmasını sağladığı anda bağımsızlığımız, tam bağımsızlık oluyordu. Bu da Mustafa Kemal'in dünyaya yaydığı yeni bir hareketi ve hamlesiydi.

2) Atatürk'ün XX. asırda yarattığı, geniş bir yayılma gücüne sahip bir fikir hareketi de, özgürlüklerin tam olmasıydı. Gerçi özgürlük, Fransız

Büyük İhtilâli'yle dünyaya tanıtılmıştı. Ama bu özgürlük düşünme, yazma ve yaşama özgürlüğüydü. Oysa, çağdaş insan bununla yetinemezdi. Başka özgürlüklere ihtiyaç belirmişti. Eğitim ve öğretim özgürlüğü, fırsatlardan eşit yararlanma özgürlüğü gibi. Bütün bu özgürlükleri kim temin edecekti? Bu fikre göre her zümre, her meslek organize olmalıydı ve bu organizasyonlara özgürlük verilmeliydi.

Başka bir fikre göre, özgürlükler dahil her şeye müdahale gücüne sahip devlet, bu işi yapmalıydı. Ekstrem sosyalistlerin düşüncesi buydu. Ama bu, pratikte özgürlükleri yok etme özgürlüğüdür. Atatürk, bunların hiçbirine itibar etmedi; halkçılık ve devletçilik dediği iki ilke ortaya koydu. Bununla devlete yeni bir görev veriliyordu. Bu, ferdi özgürlükleri masun tutmak şartıyla, devletin sosyal adalet görevini yüklenmesiydi. Atatürk devletçiliği budur. Fakat bu ilke, birçok yanlış yorumlara maruz kalmıştır ve kalmaktadır. Yanlış yorumların başlıca sebebi, devletçiliğin, sadece ekonomik bir ilke sanılmasından ileri gelmektedir. Oysa Atatürk devletçiliği, ekonomik olduğu kadar, hatta ondan da fazla, sosyaldir. Yani sosyal adaleti sağlamada, devletin görevli olmasıdır. Ayrıca ekonomi bakımından da böyle bir devletçiliğe kesin zorunluluk vardı. Çünkü memlekette birikmiş sermaye yoktu. Özel girişim cesareti ve tecrübesi yoktu, üstelik milyarlık dış borçların ödenmesi gerekiyordu. Bu, ancak bir tarım memleketinin sanayileşmeye geçişiyle olabilirdi. Bu geçişi kim sağlayacaktı? Bunu elbette, yalnız devlet yapabilirdi. İşte Türk devletçiliği budur. O, fertleri sömüren bir devlet kapitalizmi olmadığı gibi, özel girişimi engelleyici bir faktör de değildi. Dikkati çeken nokta şudur ki, Türk devletçiliği, dış memleketlerde çok iyi anlaşılıp zorunluluğu ve isabeti kabul edildiği halde, memleket içinde bu ilkeye karşı hâlâ şüpheler bulunması ve bazıları tarafından bu şüphelerin, siyaset alanında sömürü konusu yapılmış olmasıdır. Fakat ne olursa olsun, Atatürk'ün bu ilkesi, dünyamızdaki ideolojik buhrana tek alternatif olarak görünmektedir. Bir yanda özgürlükleri inkâr eden ve sadece eşitlik yaratmaya çabalayan boy boy sosyalizmler, öte yanda eşitlik hakkını ikinci plâna alan, ferdi özgürlüklere saygılı görünen boy boy liberalizmler. Atatürk, bu cereyanların her ikisinden de ayrılıyor. Özgürlükleri güvenceye bağlayan ve sosyal adaleti de devlet eliyle sağlayan bir sistemdir Atatürkçülük. Bu sebeple bize öyle gelir ki, çağımızda büyük bir tehlike ve huzursuzluk kaynağı teşkil eden ideolojik cepheleşmeye karşı tek alternatif, Atatürkçülüktür. Böyle bir sisteme klâsik anlamda sağcılık ya da solculuk adı verilemez, verilebilecek tek ad Atatürkçülüktür. Atatürkçülük, yeni ve orijinal, kendisine özgü bir sistem

oluşturur. Böyle bir sistemin, dünyada yankı yapmaması düşünülemez. Biz şuna inanıyoruz ki, bu sistem, gelecekte daha fazla yaygınlaşacaktır.

3) Atatürkçülüğün, dünyaya verdiği örnek derslerden birisi de, asırlarca süren bir mücadeleyi önleyebilecek olan lâiklikdir. Bu ilke, hem fikir özgürlüğünü hem de inanç özgürlüğünü güvence altına alan bir sistemdir. Bunun gerçekleşebilmesi için, din ile devletin birbirinden ayrılması ve birbirlerinin işine karışmamaları gerekir. Şu var ki bu sistem, memleketimizin içinde gereği gibi yorumlanmamış, dış dünyaya da yanlış yansıtılmış bulunuyor. Özellikle Türkiye'nin, İslâm memleketlerindeki saygınlığını gidermekte siyasî çıkarları olan bazı devletler, Türk lâikliğini dinden ayrılma şeklinde yansıtmışlardır.

Biz şu kanaattayız ki, din ve devletin birbirlerinin işine karışmamaları, "İslâmlık ilerlemeye manidir veya değildir" yollu bir tartışmaya son vermiştir. Lâikliği kabul etmeyen ve anayasalarında İslâmlığı devlet dini olarak saptayan memleketler, büyük bir problemle karşı karşıya bulunmaktadır. Anayasada bir devlet dini kabul edilince, bütün kanunların din kaynaklarından, yani Kuran ve hadislerden alınması gerekiyor. Öte yandan, ameli hayatın hızlı değişimleri, yeni yasamaları zorunlu kılıyor. Bunlara ait, din kaynaklarında açık hükümler bulunmayınca, bir tek çare kalıyor. Tefsir denen yorum yolu. Ne var ki tefsirde, şahsî anlayış ister istemez rol oynuyor. Nitekim daha Hicret'in ilk asrında, tefsir yolunda farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu da mezheplerin, tarikatların ve grupların doğmasına yol açmıştır. Zaman geçtikçe, bu yorum farkları daha da derinleşmiş, mensupları arasındaki mesafe daha da açığa çıkmış ve husumetlere yol açmıştır. Bugün, Müslüman devletlerin karşısında buldukları büyük tehlike budur. Bu durum iç harplere yol açabildiği gibi, Müslüman devletler arasında, harplere kadar varan ayrılıklar yaratmıştır. Bu hal, İslâmiyetin esas felsefesine aykırıdır.

Ayrıca laboratuvarlarda yaratılabilen müspet ilimleri, din kaynaklarında aramak gibi zorlama yollar, İslâm memleketlerinin bu ilimlere yabancı kalmasına ve bunun sonucunda geri kalmalarına yol açmıştır. Bu hal İslâmlığın esas görüşüne aykırıdır. Çünkü halis Müslüman kaynağı "İlmi, Çin'de de olsa arayınız" direktifini vermektedir. Müspet ilimler, bugünkü medeniyetin temelidir. Onlar olmadan güçlü devlet, müreffeh bir millet yaratmak mümkün değildir.

Bütün bu düşüncelere göre lâiklik görüşü, İslâmlığa aykırı değil, aksine onun temel görüşüne uygundur. Aksi görüş, İslâm memleketlerinin, özellikle deneysel tabiat ilimlerinde, yaratıcılıklarına son vermiş ve bu

memleketlerin geri kalmasında başlıca etken olmuştur. Oysa tabiat ilimlerinin ilk yolunu açanlar arasında, halis Müslüman bilginlerinin bulunmuş olduğu kabul edilmektedir. Onların ilim geleneklerinin devam etmemiş olması, lâik anlayışa uymamaktan ileri gelmektedir. Gerçi Türkiye dışında bazı memleketlerde lâiklik, dinsizlik ve ahlâksızlık propagandası olarak sömürülmüşse de, Türk lâikliğinde böyle bir anlayış yoktur. Aksine kişilere vicdan ve iman özgürlüğü getirmektedir. Memleket içinde ve dışında Türk lâikliğı hakkında türlü yorumlar sürmekteyse de, lâiklik anlayışının, sonunda bütün İslâm memleketlerinde kabul edilmesi zorunluluğunun doğacağı fikrindeyiz. Nitekim bu prensibin kabulü, Türkiye'de din saygısını ve bağlılığını, hiçbir surette azaltmamıştır. Bu, dünyanın gözü önünde olan bir gerçektir.

4) Kemalizm'in dünyaya yansıyan fikir akımlarından birisi de milliyetçiliğin Kemalizm'de insanî bir yön almasıdır. Bu tezin de yankıları geniş olmuştur ve şüphesiz zamanla daha da genişleyecektir. Atatürk, bu milliyetçilik teziyle yeni bir çağır açmıştır. Çünkü klâsikleşmiş milliyet anlayışında bir millî hodbinlik, başka milletlere hor bakma veya hiç değilse, onlardan endişe duyma ve onların ıstıraplarına kayıtsız kalma, hatta bunu özleme motifleri vardır. Atatürk, bu görüşlere hiçbir zaman rağbet etmemiştir. Aksine, Türk milletinin selâmetini, bütün dünya milletlerinin huzur içinde olmalarıyla eş anlamda kabul etmiştir. Gerçi zamanın bazı liderleri, Hitler ve Mussolini gibi, özgürlüğü ve milliyetçiliğı Atatürk'ten cesaret alarak benimsediklerini ileri sürmüşlerse de, bunlar, Atatürk gerçeğini anlayamamışlar veya kendilerine göre bir yorumla milletlerini bir süre için kandırmışlardır. Böyle insanî ve gerçekçi bir milliyet anlayışının, Atatürk'te ne kadar erken uyanmış olduğunun bir belgesine sahip bulunuyoruz. Cebesoy, Hatıralar'ında Atatürk'ün daha 1906'da vatan coğrafyası ve Millî Misak sınırlarını çizdiğini belirtiyor. Bu gerçekçilik, Millî Mücadele'nin amacına ulaşmasını büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Çünkü Pantürkizm ve Panislâmizm hülyalarına kapılmadığının ve kapılmayacağıının anlaşılması sayesinde, üzerimize yönelik düşmanlıklar azalmış ve bu sayede Fransızlarla, Ankara Antlaşması yapılabildiği. Eskiden idaremizde bulunan, Arap-İslâm memleketlerinde gözümüz olmadığını belgeleyebildiğimizden, Fransızlarla bu ilk antlaşmanın yapılması, düşmanımız olan cepheyi sarsmıştır. İstikbâl bakımından da, eğer büyük dünya felâketleri önlenmek isteniyorsa, bütün milletlerin böyle gerçekçi bir anlayışa yönelmeleri gerekecektir. Atatürk, bu konuda geleceğe dönük en güzel ve en tesirli örneğı vermiştir. II. Cihan Harbi'nden sonra milletler, Atatürk

yoluna yönelmek zorunluluğunu duymuşlardır. Bu, milletler arası klâsik husumetlerin hortlamasına karşı, bir ümit ışığı olmuştur.

5) Batıya yöneliş: Esaretten kurtulma ve dünya uygarlık düzeyinde yaşamının şartlarından birisi olarak Atatürk, batıya yönelmeyi önermiştir. Bu demektir ki, özgür ve bağımsız yaşamak isteyen milletlerin, aynı maddî ve manevî vasıtalara sahip olmaları gerektir. Elbette, uygulamada bunun güçlükleri vardır. Çünkü İslâm memleketleri dahil, geri kalmış fakat bağımsızlığa ulaşmaya kararlı milletler, çağın şartlarına uyabilmek için, eşit rekabet olanaklarına sahip değillerdir. Bir yandan, grekolatin kültür mirasından uzak kalmışlar; öte yandan, müspet ilimler çağına ya hiç ulaşamamışlar veya ulaşmada geç kalmışlardır. Bu bakımdan, hızlı ve yoğun çalışmaya mecburdurlar. Ama onlar için, bağımsızlığa ve özgürlüğe ulaşmada başka çare yoktur.

6) Atatürk'ün fikir ve icra mirasları arasında bir önemlisi de, öğretim ve eğitim sisteminin birleştirilmesidir. Memleketimizde uzun bir dönem, öğretim ve eğitim kuruluşları tamamen dinî idi. Böylece, öğretim deyince sadece din bilgileri ve biraz da Arapça öğretmek hatıra gelirdi. XIX. asrın başına kadar, tek öğretim ve eğitim kuruluşu, medreseydi. Gerçi bir süre, medresenin modern denebilecek bir devri olmuştur. Bu dönem, hocalığın hasbî bir şeref hizmeti sayıldığı, ilim kariyerinin sıkı bir disiplin altında bulunduğu dönemdir. Öyle ki, bu dönemde medrese, devlet nüfuzunun da dışında kalabilmiştir. Bu sonuç, medresenin vakıflara dayanması ve devlet bütçesinden bir şey istemediği dönemde olmuştur. Ne var ki, XVIII. asırdan itibaren bu disiplin bozulmuş, ilim kariyeri siyasilerin elinde oyuncak olmuş, daha da fenası, bu müesseseye içine kapanmış ve artık çağdaş akımlardan habersiz kalmıştır. Müspet ilimlerde geri kalışımızın başlıca sebebi budur.

Cephelerde, sürekli mağlûbiyetlerimiz sonucu çağdaş denebilecek müesseselere ihtiyaç hissedilmiş, böylece tıp ve mühendislik bilimleri için yüksek okullar açılmış, bunlara yabancı hocalar getirilmiştir. Fakat daha bir süre, eğitim ikiliği devam etmiştir. Yani çağdaş okulların yanında, medreseler de yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Nihayet 1924'te Atatürk'ün yaptığı büyük bir inkılâpla öğretim birliği ilkesi kurulmuş, bütün okullar Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış, medrese fiilen kaldırılmıştır. Bu suretle öğretimin lâikleşmesi de sağlanmıştır.

İşte Atatürk'ün, dünyaya bıraktığı kültür ve siyaset mirasının temelleri bu 5 noktada toplanabilir. Şimdi bu fikir mirasının doğu ve batıdaki yankılarını özetlemeye geçebiliriz.

*Kemalizmin dünyadaki yankıları**a) Batıda*

Atatürk hayattayken batı, I. Cihan Harbi'nin yenenleri ve yenilenleri olarak ikiye bölünmüş durumdaydı. Bu iki grup arasında gerginlik her gün biraz daha artmaktaydı. Bir yanda galipler, yendikleri devletlerin, başta Almanya olmak üzere, düştükleri sefaleti dikkate almaksızın, arkası gelmeyen taleplerine devam ediyorlardı. Öte yandan, yenik devletlerde duyulan hoşnutsuzluğu sömüren dikta rejimlerinin kurulmasına başlanıyordu. Bu cepheleşmenin, bir dünya felâketine yol açacağını ilk sezenlerden birisi, Atatürk olmuştur. Bu sezişini de dünya basınına açıkça bildirmişti. Öte yandan, yenik milletlerin diktatörler eline geçmemesi için uyarılarını eksik etmedi. Oysa Avrupa'nın diktatörleri, başta Hitler ve Mussolini, Atatürk'ü örnek aldıklarını iddia ediyorlardı. Halbuki Atatürk, dikta rejimine hiçbir zaman heves göstermemiştir.

Bir Amerikalı gazeteci, Gladys Baker ile geçen konuşması şöyledir:

— Size diktatör dendiği zaman öfkelenmişsiniz, niçin?

— Çünkü ben diktatör değilim. Benim hakkımda Türkiye'nin güçlü adamı diyorlar, gerçekten de istediğimi gerçekleştirme çareleri ararım. Ama hiçbir zaman keyfi davranmam. Diktatör ona derler ki, başkalarının da bir iradesi olabileceğini inkâr eder. Ben, insanların kalplerini kazanarak netice almak isterim.

1924 yılı seçimlerinde aday listeleri hazırlanıyordu. Atatürk parti merkezinde hazırlanan listede, sert itirazlarıyla şöhretli iki eski mebusun adını göremedi. Genel sekreteri çağırdı, bunun sebebini sordu. Sekreter, bu iki adamın Meclis'te hükûmetlere güçlük çıkardığını, çok tenkit ettiğini söylemişti. Atatürk'ün cevabı şu oldu: “Elbette konuşacaklar, elbette tenkit ve teklif yapacaklar. Buna ne diye öfkeleniyorsunuz? Kendinize güveniniz mi kalmadı, benim böyle bir derdim yok. Parlamentomuzda muhalefet partisi yok, şimdilik bu adamlar muhalefet yerini tutuyorlar. Hepiniz eleştirilere alışmalısınız”.

Atatürk, millî sosyalizmin ve faşizmin karşısındaydı, bunu açıkça söylerdi. Söylemekle de kalmaz, bu rejimlerin bir dünya felâketine sebep olacaklarını anlatmaya çalışırdı. Atatürk'e göre, bu diktatörler kendilerini olduklarından güçlü görürler. Ona göre, diktatörlerle, otoriter liderler arasındaki fark budur.

Batıda Atatürkçülük, iki formülle izah edilmek istenmiştir. Çağdaşlaşma ve sanayileşme. Bu formülün, Atatürkçülüğün tamamını ifade

etmemekle beraber, özüne değinmekte olduğu şüphesizdir. Esasen çağdaşlaşma, sanayileşmesiz mümkün değildir. Bu maksatla Atatürk'ün devletçilik ilkesini ele aldığını söylemiştik.

Yankılarının en haşmetlisi: "Hasta Adam'dan güçlü, tam bağımsız devlete"

Atatürk'ün dünyada, özellikle Hıristiyan Avrupa'da uyandırdığı yankıların en önemlisine geliyoruz: XIX. asırdan itibaren Osmanlı İmparatorluğu, bir Rus Çarı'nın taktığı ve kısa zamanda bütün Avrupa'nın benimsediği Hasta Adam adıyla anılıyordu. Osmanlı İmparatorluğu cidden hastaydı. Varlığını bir tek ümide bağlamış görünüyordu, hastanın mirasından pay koparma yarışında devletlerin uyuşmamalarına. Tarihimizde buna "rekabet-i düveliye" denirdi. Bu konuda en mahir oyuncunun da, Sultan Abdülhamit olduğu söylenirdi.

Gerçekten Rusya, doğu illerimize sahip çıkıyor; Almanlar Berlin-Bağdat projesini güdüyor; Fransızlar Suriye'ye, İngilizler güneydoğumuza talip çıkıyor; Yunanistan bile megaloida hülyasıyla, İstanbul hatta Anadolu'ya göz dikiyordu.

Bu bölüşme projelerini Osmanlılar çok iyi biliyorlardı. Karşı koyma ümidini kendilerinde bulamadıkları için, tek çare rekabeti kışkırtmaktı; buna da siyaset diyorlardı. Emperyalist devletler arasındaki rekabet, sürekli kışkırtılıyordu.

İşte Mustafa Kemal, böyle bir siyaset ve ruh haleti devralmış ve Çanakkale gazasıyla Türk'ün ölümüne mahkum olmadığını ispata başlamıştı. Ama bu delil, davayı çözmeye yetmemişti. Bir kesin varlık savaşı daha gerekmişti: Sakarya ve Dumlupınar!

Dünyayı şaşırta bu iki zaferden sonra emperyalistler taksim plânlarında yeni yollar aramaya koyuldular: Türk lâisizmini, din düşmanlığı olarak tanıtıp, üstümüze yeni "haçlılar" yürütmek. Mustafa Kemal, bu projeyi de iflâs ettirmiştir.

En son ümit olarak şu kalmıştı. Kapitülasyonlar Lozan'da kaldırılmıştı ama yeni ve fakir Türkiye, nasıl olsa kendi kendine yetemeyecekti ve yine borç isteyecekti. Emperyalistler borç verecek ve Hasta Adam hastalığını sürdürecekti. Fakat bu hayal iflâs etti. Yeni Türkiye, borç almadan yaşayabileceğini isbat etti.

Böylece Hasta Adam imajına bağlanan bölüşme hülyaları iflâs etmiş oluyordu. Yeni Türkiye, artık düşmanlığından çekinilen, dostluğu aranan bir devlet olmuştur.

Atatürk'ün dış âlemdeki en ulvi yankısı bu olmuştur. Bu yankının getirdiği bir millî yükümlülük olduğunu elbette unutamayız: Bu, devleti bir defa daha Hasta Adam haline düşürmemek!

Atatürk'ün batıdaki yankılarını araştırırken, onu tamamiyle ters anlayarak milletine de, insanlığa da felâket getirmiş olanları hatırlamak gerekir. Bunların başında Alman diktatörü Hitler gelir. O, 1940 yılında bir Türk askerî heyetini davet etmiş ve onlara şöyle demişti: “Benim örnek aldığım adam Atatürk'tür. Çünkü I. Cihan Harbi'nde kaybedenler arasında, galiplere karşı ilk karşı koyan ve ilk zaferi kazanan o olmuştur. Atatürk, şunu ispat etmiştir ki, görünüşte ümitsiz olan bir durumda bile, bir millet haklarını koruyabilir yeter ki bu hususta kararlı olsun”.

Bu teşhis doğrudur. Fakat Hitler'in tuttuğu yol, Atatürk'ün tamamiyle tersiydi. Çünkü Atatürk, kayıtsız şartsız millet egemenliği davasını güderken Hitler, tarihin kaydettiği en zalim diktanın temsilcisiydi. Nitekim Atatürk, Hitler'in gerçek kimliğini ve niyetini herkesten önce anlamış ve şöyle demişti: “Ben şuna üzülürüm ki Almanya gibi çok ilerlemiş bir millet, bu maceranın maddî ve manevî bedelini ödemeye mahkûm olacaktır”.

Atatürk'ün, Mussolini'ye koyduğu teşhis de aynıdır. Nitekim onun hakkında kehanete benzeyen şu hükmü vermişti: “Mussolini'yi, milleti bacaklarından asacaktır”.

Atatürk'ün batıdaki yankılarını araştırırken, öteki liderler üzerindeki etkisini de hatırlamalıyız. Atatürk, Lloyd George hakkında şöyle demişti: “Onu başbakanlıktan ben düşürdüm”. Gerçekten de, Lloyd George'un düşmesinin sebebi, desteklediği Yunan ordusunun Anadolu'da uğradığı bozgunudur. Buna rağmen Lloyd George, öfkesini yenebilmiş ve Atatürk hakkında şöyle demişti: “Düşmanlarımın en alicenabı”.

Atatürk'ün, Lenin'e karşı tutumu da ihtiyatlı bir şüphecilik olmuştur. Milli Mücadele'nin ilk döneminde, hiç değilse görünüşte bir amaç birliği ortaya çıkmıştır: Emperyalizme karşı ortak savaş.

Lenin'in halefi olan Stalin'e karşı ihtiyatlı bir güvensizlik manzarası görünür. Gerçekçi Atatürk, Türk-Sovyet ilişkilerinde, tahrik unsurundan kaçınmış ve Türk topraklarının masuniyeti şartı ile, ihtiyatlı bir tarafsızlık yolunu tutmuştur. Fakat hiçbir zaman komünizmin Türkiye'de yer tutmasını tasvip etmemiştir. Çünkü Kemalizm ile komünizm bir temel noktada zıddiyet gösterir. Komünizmde, özgürlükler pahasına bir eşitlik hedefi olduğu halde, Kemalizm'de özgürlükleri koruyan ve devlete görev olarak verilmiş bir sosyal adalet ilkesi esastır.

Atatürk'ün milletler arası ilişkilerde de insaniyetçiliği dikkati çeker. Nitekim Türkiye'yi ziyarete gelen İngiliz Veliâhtı Edward'la, refakatinde bulunan, fakat aralarında henüz nikâh bağı bulunmayan sevgilisine, politika etiketini bir tarafa bırakarak evli bir çift muamelesi yapmıştır.

Bu insaniyetçi ve gerçekçi tutumun bizce en önemli örneği, Yunanlılara karşı güttüğü politikadır. İnsan olarak ve millet olarak Anadolu'daki Yunan saldırılarını ve zulümlerini unutmak asla mümkün olmadığı halde Atatürk, Yunanlılara indirdiği kahredici darbeden sonra, kinini bir tarafa bırakarak Ege'nin ve Akdeniz'in huzurunu düşünerek, hemen zaferi takip eden günlerden itibaren bir Türk-Yunan dostluğu kurmak için, inanılması güç bir gayret göstermiştir.

XX. yüzyılda, aşikâr bir gericilik hareketi olan ve ırkçı bir dikta mahiyetinde olan faşizm ve nazizme karşı, dünyada ilk teşhisi koyan ve bunlara karşı açıkça husumet gösteren, Mustafa Kemal olmuştur. O, ırkçılığı imkânsız bir gericilik saymış ve sahip olduğu büyük itibara rağmen, bir dikta rejimi kurmaya hiçbir zaman heves etmemiştir. Buna ait birçok belgeler vardır. Bir ara, partisince hazırlanmış bir tüzük tasarısı, kendisine sunulmuştu. Bu tasarıya göre, parti içinde bir yüksek kurul meydana getirilecek ve bunun başkanına en üst yetkiler verilecekti. Atatürk'ün buna tepkisi şiddetli oldu: "Partiyi, bir takım işgalcilerin eline mi veriyorsunuz? Bu iktidar açları, bu yetkiyi kimden alacak? Sizler bile beni yanlış anlıyorsunuz. Ben öyle bir rejim yaratmak isterim ki, onun içinde sultanlığı geri getirmek isteyen olursa, o bile fikrini rahatça söylebilsin". Atatürk, bu cevapla da yetinmeyerek, bu teklifi hazırlayan heyeti işten uzaklaştırmıştı.

Atatürk'ün bütün dünyaya, özellikle doğu âlemine verdiği en hayati örneklerden birisi, dinî hukuktan, medenî hukuka geçiştir. Uygulamada bunun en önemli sonucunu, kadın hakları konusunda görmekteyiz. İslâm ülkeleri içinde kadın-erkek hak eşitliği yaratılmış ve bunların ardından da kadına tam olarak siyasî haklar, yani milletvekili seçme ve seçilmek hakları tanınmıştır. Bunlar öyle haklardır ki daha Avrupa'nın bile nice ülkelerinde gerçekleşmemiştir.

Atatürk'ün Pantürkizm ve Panislâmizm akımlarına karşı çıkması, sadece bir gerçekçiliğin icabı olmakla kalmamış, cihan barışına da en büyük hizmet olmuştur. Çünkü bu sayede, Türkiye'den başka İslâm memleketleri de bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Pantürkizm'den feragat ise, Asya'da başlayacak fakat sonunda bir cihan harbine yol açabilecek bir felâketi önleyecektir.

Türk-Alman İlişkilerinde Atatürk

Mustafa Kemal, Türkiye'yi Osmanlı İmparatorluğu'ndan lâik bir Cumhuriyet haline getirirken Almanya, demokrasiden bir dikta rejimine düşüyordu. Mustafa Kemal, Almanya'dan sürgün edilen bilginleri yurduna kabul etmek suretiyle, Türk-Alman kültür ilişkilerine unutulmaz hizmetler yapmıştır. Federal Almanya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin yoğun ve çok yönlü hale gelmesi, Mustafa Kemal'in halk hizmetinde iki milletin, haysiyetli bir tarzda yakınlaşmaları ve birbirlerinin gerçek haklarına saygılı olmaları tezinin eserdir.

Prof. Dr. Sonnenhol'un düşünceleri: "Son yıllarda Atatürk, benim nazarımda sürekli olarak büyümüştür. Özellikle, Türkiye'deki durumla komşu ülkelerin durumları kıyaslanınca, onun kişiliği daha da büyüyor. Zamanla şu inanışa vardım ki, dünyada en güç iş kültür ihtilâlini gerçekleştirmektir. Dışardan bakıldığı zaman bu, imkânsız görünür. Böyle bir ihtilâl, dışardan gelen yardımla gerçekleşemez. Bu ihtilâl, ancak içten gelebilir. Kültür ihtilâli deyince ben, kültür bilincinin değişmesini anlarım. Ancak bu sayede bir memleketin teknik ve sınaî gelişmesine yol açılabilir. Gerçi şimdiye kadar bu mefhum, sosyalizm ve komünizme geçişin yolu olarak anlaşılmışsa da, Türkiye'de ki durum farklıdır. Kültür ihtilâli, sosyalizm ve komünizmin tekelinde değildir. Atatürk'ün gerçekleştirdiği hadise, daha önemli bir kültür ihtilâlidir. Türkiye, derin ve samimî bir İslâm memleketidir. Başında 700 seneden beri bir hanedan bulunmaktadır. Bu padişah aynı zamanda İslâm âleminin halifesidir. Atatürk, bu geleneği kırmakla kalmamış, padişah indirilmiş, halifelik kaldırılmış, İslamî şeriat-ki yalnız dinî işlerde değil, dünya işlerine de hâkim bulunuyordu- bertaraf edilmiş, batı tarzında bir ceza ve medenî kanun getirilmiştir. Böylece bu memleket batıya yönelmiştir. İşte ben buna, asıl kültür ihtilâli diyorum. Başka memleketlerdeki kültür ihtilâlleri ise, Avrupa düşüncesinden mülhem bir tasavvura yöneliktir. Oysa Atatürk, Türkiye'yi tarihinin komplekslerinden çözerek, Avrupa'ya yöneltmiştir. Böylece Türkiye, Avrupa'nın bir bölümü olmuştur. Bu kültür ihtilâline Türk kadını, Türk erkeğinden daha hızlı ve bilinçli uymuştur. Bu sayede Almanya'ya çalışmaya gelen Türk kadınları, şaşılacak bir ölçüde buranın koşullarına uymuşlardır. Sanmıyorum ki, bu kadınlar memleketlerine döndüklerinde, eski rollerini kabul etsinler".

Dr. Ulrich Sahn'ın görüşü: "Benim inancıma göre Atatürk, asrımızın en büyük adamıdır. Onun çağdaşı olan liderlerin, kendi memleketlerinin hayrına çalışıp çalışmadıkları şüphelidir. Türkiye, bütünüyle Atatürk'ün

düşüncelerini benimsemiştir. Atatürk reformları, bir gerçektir. Burada artık İslamî kanunlar değil, İsviçre Medeni Kanununun, Alman Ticaret Kanunu, İtalyan Ceza Kanunu hakimdir. Türk ordusu, Anayasa gereğince, reformların bekçisidir. Siyasetçilerin bu reformları bertaraf etmesine göz yummaz”.

Roma Üniversitesi profesörlerinden Mana Korda, Atatürk'ün düşüncelerinin yankıları hakkında şöyle diyor: “Fikir özeti olarak Kemalizm, bir çağdaşlaşma ve sanayileşme hareketidir. Bu hareketin, geri kalmışlıktan kurtulma çağını açmış olması itibariyle, dünya üzerindeki etkisi büyük olmuştur. Çünkü, bu tez orijinaldir ve ideoloji olarak ampirik bir karaktere sahiptir. Gerçekten Kemalizm, önceden mevcut bir doktrine bağlı değildir ve birtakım hipotez gelişmelerinin eseri değildir”.

Prof. Noymark'ın görüşü: “Atatürk, şüphesiz dünya politik sahnesinin en önemli şahsiyetlerinden birisidir. Atatürk'le, Hitler arasındaki zıtlışmanın bir örneği gösterilemez. Atatürk, çok uzak görüşlü bir siyasetçidir. Hata'yı kazanmak için, Fransa'ya karşı bir kuvvet gösterisi yapmışsa da, kendi gücünün sınırlarını daima bilmıştır. Memleketin selâmeti için askerî zaferlerden feragat etmiştir. Şaşılacak bir olaydır ki Atatürk, asker menşeli olduğu halde, hükümet sisteminde hiçbir zaman askerî usuller uygulamamıştır. Ordunun bir iki kere müdahalesi görülmüşse de, doğu ve batıdaki askerî diktalar gibi sürekli olarak devlet idaresini yüklenmeye kalkışmamıştır”.

Prof. Donne Berger'in görüşü: “Türkiye, Avrupa'nın siyasi ve kültürel sınırlarını, Asya'nın içine doğru binlerce kilometre genişletmiştir”.

Atatürk, Millî Mücadele'nin ilk günlerinden itibaren, yalnız kendi milleti için değil, bütün mazlûm milletler için cihat açtığını ilân etmişti. Bu davranışında, yüphe yok ki, samimiydi. Öyle ki, bu asil hedef uğruna yeni düşmanlar edinmeyi veya tarafsız kalabilecek devletleri, düşmanla bir olmaya götürebilecek tehlikeleri de göze almıştı. Bu sebeple emperyalist devletler, Mustafa Kemal'e karşı tutum aldılar. Çünkü onun davranışı, sömürdükleri halkların uyanışına yol açacaktı. Nitekim böyle oldu, onun örneğine uyarak bu mazlûm milletlerden birçoğu, millî mücadele vererek, bağımsızlıklarına kavuştular.

Doğu İslâm memleketlerinde, bu hareketin daha fazla yürümemesinin başlıca sebebi, imanlarının fikirlerinden önce gelmesiydi. Bu yüzden de yaratıcı olamıyorlardı. Ama sonunda, mücadeleye girişmekten gayri çare olmadığını kavrayarak, Atatürk'ün yolunu tuttular ve batı yoluna

yöneldiler. Atatürk, kurtuluşun tek yolu olarak, batı yönünü göstermişti; bu yön akılcılıktı.

Millî Mücadele'nin, bu etki ve yankısı daha İnönü Zaferi'nin sonucunda başladı. Sakarya Zaferi'nden sonra, büsbütün güçlendi. Bu zaferlerden örnek şevk ve cesaret alanlar arasında Hind Ulusal Kongresi'nin lideri Sait Zağlul, Faslı lider Abdülkerim, İran Şahı Rıza Pehlevi, Afganistan Kırالی Amanullah, Hind lideri Cevahir Lal Nehru önde gelir. Habib Burgiba: "Sakarya Zaferi kazanılırken ben 20 yaşındaydım ve kendi kendime: (Ben de milletime böyle zaferler kazandıramaz mıyım?) diyordum". Habib Burgiba, 1922'deki bir konuşmasında, şüphe yok, Atatürk'ün etkisi altında şunları söylemişti: "Mazlûm milletler, bir gün zalimleri yok edeceklerdir. Böylece zalim ve mazlûm kelimeleri silinecek, insanlık kendisine yakışan bir sosyal duruma kavuşacaktır".

Nitekim, Atatürk, Temmuz 1922'de, bir konuşmasında şunları söylüyordu: "Türkiye'nin bugünkü mücadelesi sadece kendisi için olsaydı, daha kolay olurdu. Oysa savunduğu şey, bütün milletlerin, özellikle mazlûm doğunun davasıdır. Bu netice alınıncaya kadar Türkiye, bu mazlûm milletlerin kendi cephesinde kalacağına emindir".

Atatürk, yine başka bir münasebetle kehaneti andıran şu sözleri söylemişti: "Bugün, günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan bütün doğu milletlerinin de uyanışlarını öyle görüyorum. Eperyalizm yok olacak, onun yerine milletler arasında, din ve ırk farkı gözetmeyen bir anlaşma ve bir iş birliği hâkim olacaktır".

Bir samimiyet ve bir belâgat şaheseri olan bu sözlerin ve bu düşüncelerin, yankısız kalması elbette düşünülemez. Eğer bu yankı, Atatürk'ün özlediği surette ve köktenlikte olmadıysa, bunun tarihî sebepleri vardır. Nitekim, çağdaşı olan liderler hep bu arzuyu göstermişlerdir. Meselâ, Mustafa Kemal'i ziyarete gelen İran Şahı, Rıza Şah Pehlevi, memleketlerine döner dönmez şöyle söylemiştir: "Biz de ulusumuzu Mustafa Kemal'in ulusunu ulaştırdığı düzeye erdirmeliyiz". Ondan etkilenenler arasında Pakistan lideri Ali Cinnah da, Mustafa Kemal'e olan inancını şöyle ifade etmişti: "O, sislerin arasından ışıldayan ve insanlığa yeni bir kaderin yolunu gösteren bir yıldızdır". Yine Ali Cinnah, Mustafa Kemal'in öldüğü gün şöyle demişti: "Atatürk'ün şahsında İslâm dünyası büyük bir kahramanını kaybetmiştir". Bu sözlerin asıl değeri şudur ki, emperyalistler, Mustafa Kemal'i bir dinsiz olarak tanıtmaya uğraşırken, gerçek Müslümanlar onu, Müslümanlığın en büyük lideri olarak tanıtmaktadırlar.

Atatürk'ün gösterdiği yolun fikri ve felsefi temelini iyi anlayan İslâm liderlerinden birisi de İkbâl'dir. O, 1930'da şunları söylemişti: "Gerçek şu ki, Müslüman uluslar arasında dogmatik uykudan uyanmış ve kendi özünün bilincine ulaşmış tek ülke, Türkiye'dir. Sadece Türkiye, Müslümanlar arasında fikir özgürlüğüne sahip çıkmıştır ve yine yalnız Türkiye, gerçekçiliği esas almıştır. Öteki Müslüman memleketler mekanik bir biçimde eski değerleri tekrarlarlarken, Türkiye yeni değerler yaratma yolundadır. Türkler, kendilerine derinlerdeki benliklerinin ne olduğunu öğreten büyük tecrübeler geçirmişlerdir".

İkbâl'in bu sözleri tarihî gerçeklere tamamen uygundur. Çünkü Atatürk, hareketlerinde iki motifi esas almıştır. Birisi fikir özgürlüğü, ikincisi bunun kadar önemli bir gerçek, yani Atatürk'ün Türk insanının tarihle yoğrulmuş öz cevherini iyi tanımış olması. Bu tarihî gelişme çok uzun sürebilir. Nitekim bizde de bu yoğrulmuş, asırları almıştır. Burada bir soru hatıra gelebilir: Mazlûm milletler de, özgürlüklerine kavuşması ve öz benliklerinin oluşması için, böyle asırlarla beklemeye mecbur ve mahkûm mudurlar? Buna hayır diyoruz. Çünkü, ortada bir örnek var. Başka milletlere ait olsa da iyi, olumlu ve hayırlı sonuçlardan ders ve ibret alma olanağı daima vardır. İşte Mustafa Kemal'in büyük ve tarihî rolü burdadır: Mazlûm milletlere bu olanağı ve örneği yaratmış olmak.

*Atatürk'ün Kişiliğinin Batıda Değerlendirilişi **

"Türkiye'de edindiğim en önemli tecrübe, Atatürk'ü ve onun gerçek kişiliğini yakından tanımak olmuştur. Eskiden onun hakkında hiçbir şey bilmiyordum. Atatürk, benim için, Türkiye'nin yöneticisinden başka bir şey değildi. Ancak, bu arada Atatürk hakkında çok okudum ve çok şeyler dinledim. Dünya tarihi üzerindeki etkisi bir kenara bırakılır ve bir liderin halkını mutlu edip etmediği noktasından hareket edilirse, Atatürk, belki de yüzyılımızın en önemli devlet adamı olarak kabul edilmek gerekir. Çünkü diğer birçok devlet adamının, gerçekten de kendi halkının refahı için çalıştığı hususunda emin olmak çok güç. Türkiye'de yaşamış olan bir kişi derhal şunu görmektedir: Türk halkı, tümüyle Atatürk'ün ilkelerini benimsemiştir. Bu ilkelere göre hayatını sürdürmektedir. Görmezlikten gelinemeyecek bir diğer husus da, Atatürk reformlarının birer gerçek olmasıdır. Artık Kuran kanunları, yani şeriat geçerli değildir. İsviçre Medenî Hukuku, Alman Ticaret Kanunları ve İtalyan Ceza Kanunu uygulanıyor. Tüm bunlar, Türk kanunları ve Türk halkı için, yaşayan

* Atatürk in Deutscher Sicht, DW—Dokumente I.

gerçeklerdir. Bunun dışında şu da unutulmamalıdır ki, Türkiye’de Silâhlı Kuvvetler, salt savunma açısından değil, Anayasa’ya dayanarak da belirli bir görev yapıyor. Silâhlı Kuvvetler, Anayasa ve Atatürk ilkelerinin bir bekçisi olarak kabul ediliyor. Kendi kendisini de böyle değerlendiriyor ve politikacıların, Atatürk’ün reformu yolundan ayrılmamalarına itina ediyor. Hükümet görevini birkaç kez yüklenen iki büyük partinin, Atatürk ilkelerini kendi dünya görüşleri ışığında değerlendirmeleri gayet tabiidir. Ayrıca, Atatürk öleli 41 yıl oluyor. Dünyanın dönmeye devam ettiği gibi, Atatürk’ün münferit bazı sözleri ve davranışlarının bağlayıcı birer gerçek olamayacakları açıktır. Fakat, Atatürk’ün metodizmi ve Türkiye’yi batının bir parçası haline getirme ideali ile, Türkiye’nin kendi millî sınırlarına çekilerek imparatorluk taleplerinde bulunmaması gerçeği; kadının, içinde bulunduğu durumdan kurtarılarak, erkekle eşit haklara sahip kılınması düşüncesi; işte bütün bunlar, bugünün gerçekleri, sağlam realiteleridir.

*Atatürk İlkelerinin Batıda Değerlendirilişi **

Türkiye’nin ekonomik rejiminin şekillendirilmesi, kendinden önce benzeri yol izleyen hiçbir ülkenin bulunmadığı bir döneme rastlar. Ekonominin belli bir rejime oturtulması, devletin önderliğinde ve sanayileşme alanında, verilen açığı kapatma gayretiyle başlar. Devlet, bu alanda faaliyet gösterecek kadar güçlü olmayan özel teşebbüsün görevini yüklediği gibi, sermaye piyasasının yokluğunu telâfi etmek, ülke ekonomisini bir kalkınma plânıyla geliştirmek ve piyasa mekanizmasını kısıtlamakla birlikte, muhafaza etmek gibi çok yönlü bir atılım gerçekleştirmiştir. Bunun, tek partili rejim dönemine rastlamasına rağmen, hürriyetçi temele dayalı olarak yapılması dikkate değer. Önceleri, benzeri bir gelişme olmadığından, Türkiye bu alanda bir örnek teşkil etmiş ve İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra birçok ülke, bu örneğe göre hareket etmiştir.

Türkiye’nin ekonomik düzeni, Atatürk’ün fikirleri üzerine oturtulmuştur. Ancak, onun fikirleri, dünyanın ekonomik ilişkilerini ve dünya politikası alanındaki tecrübelerini gözetten bir sentezdir. Bu yolun, devletçilik adı altında, Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1931 yılında İzmir’de yapılan üçüncü kongresinde parti programına alınmasıyla, Atatürkçü kalkınma politikasına bir de ad verilmiştir.

Ne var ki, devletçiliğin gerçek bir programı hiç olmamış ve devletçilik, teorik bir temelden yoksun olarak gerçekleşmiştir. Devletçilik, Cumhuriyet

* Werner Gumpel, Atatürk in Deutscher Sicht, DW—Dokumente I, s. 77.

Halk Partisi'nin siyasî programında yer alan altı ilkeyle hedef alınan gayeler doğrultusunda hazırlanmıştır. Esasında, ekonomik bağımsızlık yoluyla, millî egemenliğe kavuşma düşüncesi yatar. Atatürk, modern Türkiye'nin Osmanlı Devleti gibi genişlemeci bir devlet değil; ama, bir ekonomi devleti olmasını arzulamıştır. Öncelik tanınan ekonomik kalkınma, Osmanlı devrinden kalma çöküntünün kaldırılmasını ve günün gereklerine uygun bir ekonomik hayat uygulamayı amaçlar. Bu gelişme, Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan çok kötü ekonomik durum nedeniyle, pratik gereksinimlere ister istemez yönelmesini ortaya çıkarmıştır. Kalkınma plânlamasına, Cumhuriyet'in kuruluşundan on yıl sonra başlanabilmesinin nedenlerinden biri de budur.

Devletçilik anlayışının ağırlık merkezini oluşturan siyasî fikir, bütün ekonomik faaliyetlerin, devletin menfaati doğrultusunda gerçekleşmesidir ve bu yüzden devlet ve ekonomi, kısa zamanda iç içe girmiştir. Siyasî hedeflerin taşıdığı ağırlık yüzünden, devletçiliğin tam anlamıyla tanımlanabilmesi mümkün olamamıştır. Bu konuda, Atatürk'ün yaptığı şu açıklama, genelde kalmak ve rejime gerçek adını vermemekle birlikte, son derece açıktır: “Türk devletçiliği, 19. yüzyıldan bu yana, sosyalist teoricienlerin dile getirdikleri fikirlerin benimsenmesi değildir. Devletçilik, Türkiye'ye özgü ve onun ihtiyaçlarından doğan bir sistemdir. Biz, devletçilikten şunu anlarız: Özel teşebbüs ve ferdî ekonomik faaliyet, bu fikrin temelidir. Ama, kalabalık bir halkın ve geniş bir memleketin ihtiyaçları tamamen karşılanmadığı ve birçok şey ihmal edildiği için, devlet, ekonomiyi eline almıştır”.

Kemalist Türkiye'nin içinde bulunduğu güçlükler, tümüyle Türkiye'ye ve bu ülkenin tarihi, coğrafi ve sosyal şartlarına özgü bir görünüm arz etmekle birlikte Mustafa Kemal'in gerçekleştirdiği ekonomik inkılâplar, az gelişmişlikten ve dışa olan bağımlılıktan kendilerini kurtarmak isteyen birçok Üçüncü Dünya ülkesine yol göstericilik yapmıştır.

Atatürk'ün yarattığı devletçilik anlayışı, çağımızın bütün genç devletlerinin ihtiyaç duydukları bir noktadan hareket etmesi bakımından, Türkiye sınırları dışında da anlam taşır. Atatürk devletçiliğinin hareket noktası, millî bağımsızlık ilkesinin tartışılmaz oluşudur. Bu ilke, yüzyıllar boyu sömürülen ve yabancı sermaye tarafından yönetilen, birçok Üçüncü Dünya ülkesi için büyük önem taşır. Ama, bu arada ekonomik bağımsızlıkla, ekonomik bakımdan kendi kendine yeterli olma arasında fark bulunduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Atatürk, ekonomik bağımsızlığın, dışa kapanma

olmadığını, kendisinin hiçbir zaman yabancı sermayeye düşmanca tavır takınmadığını söyleyerek, ekonomik görüşünü bizzat ortaya koymuştur. Ancak, devletçilik, aynı zamanda az gelişmiş bir ülkenin mahdut sermaye birikimiyle bile, ekonomik bakımdan düzlüğe çıkabileceğini gösterir.

Ekonomi bilgisi'nin devlet hayatındaki önemini bilen Mustafa Kemal, devletin güçlü bir ekonomik hayat olmaksızın istikrara kavuşamayacağını anlayarak: "İktisat her şeydir; bana kalırsa, devlet ve hükümetimizin icraatı, iktisat programına göre yürütülmelidir" demiştir.

Devletçilik, özel ve kamu iktisadî teşebbüslerinin birlikte yürütüldüğü, karma ekonomi prensibine ağırlık vermesi ve aynı zamanda da, makro ekonomik kalkınma plânlamasına dayanması bakımından, son derece ilginçtir. Sınırlı olmakla birlikte, etkisini sürdürebilen, çalışabilir vaziyetteki piyasa mekanizması da, üçüncü bir faktör olarak bunlara eklenmelidir. Bu sistem, Cumhuriyet tarihi boyunca türlü darbelere mâruz kalmasına rağmen, Atatürk'ün haleflerinin dönemlerinde de kendini muhafaza edebilmiştir.

Türkiye'de devlet, görevini, üretim araçlarını devletleştirip, özel teşebbüsü bertaraf etmede görmemiş; sadece özel teşebbüsün yeterli olmadığı branş ve bölgelerde, kamu iktisadî teşebbüsleri bünyesinde kalkınma projeleri başlatmıştır. Öte yandan, devletin ana hedeflerine uymayan özel müteşebbislerin hareket serbestisi kısılmış ve özel sektör, durmadan genişleyen kamu sektörünün yanısıra hayatiyetini sürdürmek durumunda kalmıştır.

Az gelişmiş ülkeler açısından, ekonomik kalkınmanın en önemli güçlüklerinden biri, sermaye birikimini hızlandırmak ve teşebbüsü teşvikteki yetersizlik ve ayrıca bölgeler arasındaki kalkınmışlık ve refah farklılıklarını dengeleyici bir ekonomik model geliştirmektir. Ekonomik liberalizmin süreci içindeki bir millî ekonomi de, yukarıda belirttiğimiz güçlüklerin, sadece devletin müdahale ve teşebbüsleriyle giderilebileceğini teslim edecektir. Şayet, sermaye birikiminin arzulanmış sınırağı gerçekleştirilecek düzeyde olmadığı, vasıflı iş gücü sıkıntısının çekildiği ve ulaşım alt yapısının yetersiz olduğu, Türkiye gibi az gelişmiş bir ülkenin süratle sanayileşmesi isteniyorsa, ekonomide devlet de olacaktır.

Öte yandan, devletin her şeye muktedir olduğu ve el attığı her meseleyi halledeceğini söylemek de büyük hata olur. Ekonomik potansiyelin düşük olduğu bir ülkede, devletin hareket kabiliyeti de kısıtlıdır. Devlet, yüksek enflasyonu göze almadan sermaye yaratamayacağı gibi, vasıflı işçi,

randımanlı yönetim kadrolarını da kendiliğinden telâfi edemez. Ama kaynakların dağıtılmasına ön ayak olabilir; bölgesel kalkınma plânlarına öncelik tanıyarak, dengesizlikleri giderebilir. Mesele, bu yoldaki adımların her zaman doğru mu olduğudur. Günlük siyasî çekişmeler, kalkınma için gerekli olan uzun vadeli modellerin aksamasına, yeterli uzmana sahip olmayan bürokrasinin yanlış ekonomik kararlar almasına yol açabilir.

Atatürk ve dava arkadaşlarının, ekonomik bilgilerinin azlığına rağmen, tarihî açıdan doğru olarak değerlendirilecek bir yola baş vurmuş olmaları ilginçtir. Zamanın şartları açısından kamu iktisadî teşebbüslerine geçilmesi bir zaruretti. Ama, bu işletmeleri yönetecek, iyi eğitim görmüş bir kadronun bulunmaması, ilerideki dengesizliklerin tohumunu atmıştır. Sosyalist ülkelerdeki gibi, üretime, askerî hiyerarşi ve komuta zinciri bünyesinde yürütülebilecek bir süreç gözüyle bakılmış olması, büyük bir hatadır. Mikro ve makro ekonomik gelişmeler, arz ve talep mekanizması, merkezî plânlama, emirle dengelenemeyecek türden, son derece karmaşık bir olgudur. Sosyalist ülkelerde uygulanan, merkezî plân ekonomilerinin arzettiği görünüm, buna iyi bir örnektir.

Bu yargıdan, devlet iktisadî teşekkülleri kurmanın yanlış olduğu sonucunu çıkarmak da hatalıdır. Yanlış yönetildikleri için milyarlık sübvansiyonlarla sunî olarak ayakta tutulan bu kuruluşların, ekonominin Türkiye sathına yayılmasında oynadıkları rol küçümsenemez. Ancak Türkiye'de uygulanan piyasa ekonomisi ile, devlet müdahaleciliği karışımı model, uygulanış şekliyle, üretim potansiyelini harekete geçiremeyecek kadar kararsız ve tek taraflıdır. Devlet, hür teşebbüsü cendereye almakta, ancak meydana gelen açığı telâfi edememektedir. Bunu yapmazsa, kalkınmaya yönelik görevini tam yerine getirmiş olmayacağına inanan devlet, ülkenin en büyük sermayedarı durumuna geldikten sonra, serbest piyasa ekonomisi ile sosyalist plân ekonomisini birbirinden ayıran kıl inceliğindeki bir ip-te, denge arayan bir canbaza benzeyecektir. Ancak, devlet teşebbüslerinde çoğu kez, özel sektöre özgü etkinlik bulunmamaktadır.

Türkiye gibi, karma ekonominin uygulandığı bir ülkede, devletin geri kalmış bölgelerdeki kalkınma projelerini teşvik edici hamlelerle yetinmesi, daha doğru olurdu. Bu, vasıflı eleman yetiştirilmesi, başlangıç yatırımlarına ön ayak olunması, sınai ve ulaşım alt yapısının meydana getirilmesi şeklinde kendini gösterebilir. Öte yandan, malî ve hukukî düzenlemelere randıman ve işlerlik kazandırarak, kurumsal alt yapının reformize edilmesi de mümkündür. Kalkınma programında hedef alınan aşamalara varıldıktan

sonra devlet, yavaş yavaş, ekonomideki varlığını azaltmalı, kamu iktisadî teşekkülleri, kademeli olarak özel sektöre devredilmelidir.

Atatürk'ün devletçilik ilkeleri, Türkiye'ye sanayi toplumu olma yolunu açmıştır. Bürokratik engellemeler yüzünden, son yıllarda donmaya yüz tutan bu hamlenin, Türkiye'nin ekonomik şartlarına ve dünyanın gerçeklerine göre yeniden canlılık kazanması gerekmektedir. Zaten bu düşüncenin babası olan Atatürk de, devletçiliğin, yeni gelişmelere ayak uydurabilecek ve şartlara göre, yeni yeni çözümler bulabilecek kadar esnek olmasını arzulamıştı. Neden ondan sonra gelenler, bu düşünceyi sonuna kadar götürüp, gerçek devletçiliği gerçekleştirmesinler?

*Türkiye'deki Modernleşmenin Batıda Yorumlanması **

Afrika ve Asya'nın yeni devletlerinin, sömürge yönetiminden kurtulduktan sonra, Avrupa ülkelerinin ancak yüz yılda tamamlayabildikleri süreç, daha doğrusu, aradaki büyük gelişme düzeyi farkını kapatabilmek amacıyla giriştikleri çabalar incelendiğinde, Türkiye'nin Mustafa Kemal ve Mustafa Kemal sonrası dönemde geçirdiği deneyimler, bu ülkeler için isabetli bir örnek oluşturabilir. Öyle bir model ki, içinde geleneklerine bağlı aşamaları ve yön verici noktaları kaynaştırıyor ve en önemlisi bu süreç, siyasal yönetimin kararlı tutumu ile gerçekleştiriliyor. Bu arada, gerçekleştirilmesi ya da ulaşılması çok güç gibi görünen ve uzakta duran hedeflere giden yolda, izlenmesi gereken yöntemin sınırları da beliriyor. Türkiye'nin politik sistemi, son yarım yüzyıl içinde birçok aşamadan geçmek zorunda kalmıştır. Bu arada, özellikle demokratik anayasaların, uygulamaya ilk konulduğunda ya da geçiş dönemlerinde karşılaşılabileceği tehlikenin izlerini bu süre içinde görmek mümkündür. Her şeye rağmen, devlet yönetimi, politik bir modernleşme yolunda kararlılık ve sebatla yürümesini bilmiştir. Bu örnek ile, olsa olsa, Japonya'nın iki dünya savaşı arasında geçirdiği süreçle bir paralellik kurulabilir.

Bu modernleşme süreci, Türkiye'nin, Avrupa'nın siyasal kültürüne açılışı ile aynı zamana rastlar. Bilinçli bir şekilde Avrupalılaştırma yolunu seçen, Lübnan ve İsrail'in özel durumu bir yana bırakılırsa, Türkiye son 55 yıl içinde, Avrupa'nın politik ve kültürel sınırlarını doğuya doğru birkaç bin kilometre genişletmiştir, denebilir. Ülke, yönetimde bulunanların dev boyutlara ulaşan inançlı çabalarıyla, tarihte zaman zaman bilinçli olarak uzak kalmak istediği Avrupa uygarlığını benimsemiştir.

* Franz Ronneberger, Atatürk in Deutscher Sicht, DW-Dokumente I, s. 85.

Atatürk, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra, olağan üstü görevlerle karşı karşıyaydı. Yeni bir devlet kurulacak, bu devletin bünyesi, geçmişin etkilerinden arındırılacak ve bu bünye, içe olduğu kadar, dışa karşı da istikrar gösterecekti. Bu nedenle Mustafa Kemal, uygun sosyal, özellikle kültürel değişimler olmaksızın, önce siyasal alanda modernleşmeye gitmek zorundaydı. Modernleşme yolunda konulan her merdiven basamağı, bir üstüne konulacak basamağı taşıyacak kadar güçlü olmalıydı. İşte, bu şartlar altında, batılı anlamda bir demokrasi için, vakit henüz çok erkendi.

Avrupa dışında yeni oluşan devletlerdeki durumla kıyaslandığında, Mustafa Kemal'in işi kolaydı diyebiliriz. Ama, kendi şartlarına göz attığımızda, üstlendiği görevin çok zorlu engellerle karşı karşıya kaldığı da bir gerçek. Sömürge yönetiminden kurtulup, bağımsızlığına kavuşan ülkelerin siyasal iktidarlara, bir yandan güçlü uluslar arası bir destek buluyor, koloniyalizmle emperyalizme karşı dünya çapında bir anlayış görüyorlar; öbür yandan da, demokratikleşmenin ideolojik baskısı altında kalıyorlardı.

Kemalizm'in bir dünya görüşü ve de batılı anlamda bir parti programı olduğu yolunda, bugün, tam bir görüş birliği mevcuttur. Kemalizm her şeyden önce, en uygun bir değerlendirme ile, 17. ve 18. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan, yeni devletlerin benimsediği ilkelerle kıyaslanabilecek bir devlet doktrini olarak karakterize edilebilir. Mustafa Kemal'in 1931 yılında, önderliğindeki Cumhuriyet Halk Partisi'ne ilke olarak benimsemesi için gösterdiği hedefler de, bu görüşü kanıtlar niteliktedir; cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, deletçilik, lâiklik ve inkılâpçılık. 19. yüzyılda orta ve batı Avrupa devletlerinde beliren fikir akımlarıyla kıyaslandığında, burada, özlüce ifade edilmiş, dikkate değer çelişkiler bulunduğu görülür. Kuruluşunun ilk 10 yılı içinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin içinde bulunduğu şartlar göz önüne alınırsa, saydığımız idealler ya da amaçların, hangi kökenlerden kaynaklandığı açıkça anlaşılabilir. Bu görüş, yani modernleşme açısından baktığımızda, belirtilen ilkelerin, modernleşme sürecinde ayrı ayrı önemli birer nokta niteliğinde olduklarını görürüz. Her bir ilke, geleneksel politik yönlere karşı birer karşı eylem olarak değerlendirilmelidir. Monarşizme karşı cumhuriyetçilik; evrensellik yerine milliyetçilik; imtiyazlı zümreye karşı halkçılık; ümmetçiliğe karşı lâiklik ve âtil ya da reaksiyoner çevrelere karşı inkılâpçılık.

Kitleleri peşinden sürükleyen önderin hayatta olduğu yıllarda, devlet doktrini Kemalizm'in uygulanmasındaki ince ve güç noktalar, kamu bilincine yeterince yerleşmedi. Ölümünden sonra ise, otorite ve disiplinde

ortaya çıkan gevşemeler nedeniyle, ona karşı olan bazı çevrelerin uyandığı ve etkili olmaya başladığı görüldü. Özellikle, dinsel kökenlerden kaynaklanan gelenekler ve davranış biçimlerinin, yeniden ortam bulmaya çalıştığı anlaşılıyordu. Gelişmeleri burada ayrıntılarına inerek anlatmak gereksiz. Biz, sadece meselenin özünü gösterebilecek bir örnekle yetinelim: Demokratikleşme süreci içinde gelişen ülkelerin, engellerle ya da bunalmışlarla karşılaştığında, askerî iktidar yönetimine geçtikleri görülüyor. Ancak burada, Türkiye'nin onlara bir örnek teşkil etmesi gerekir. Türkiye'de ordunun müdahalesi çok kısa süreli olur ve bu müdahale, demokrasi yolunda engel değil, aksine, demokrasiyi sağlığa kavuşturucu bir nitelik taşır.

Mustafa Kemal ve Dünya Basınından Bazı Görüşler

Churchill (Times): : Dünya daha O'na muhtaçtı.

Korrespondez: : Dünyada hiçbir memleket Atatürk'ü Almanya kadar takdir edemez. Türkiye ve Almanya beraber yenilgiye uğramışlardı, yalnız Türkiye kendi liderini bulabildi.

Katimerimi: : Her memleket kendi büyüğüne heykel diker ama Atatürk için dağları dikmek lâzımdır.

Daily Telegraph: : Hiçbir reform, Atatürk'ün yaptığı reformlar kadar olağan üstü değildir.

Neus Cronikl: : Atatürk daha yaşasaydı tarihin yönü değişirdi.

Times: : Türkiye'nin 1919'dan sonraki tarihi, Atatürk'ün şahsî tarihidir.

Daily Mail: : Atatürk, Türkiye'yi öyle güçlendirdi ki, O'nu hesaba katmak gerek.

Akropolis: : O'nun kılıcı, tek silâhı değildi.

Etnika: : Atatürk, dünya tarihinin en büyük simasıdır.

Kronos: : Yunan milleti, Atatürk'ün matemini Türkler kadar yoğun hissetmektedir.

Tripas: : Ne Cromwell ne Washington, memleketlerine Atatürk kadar hizmet etmemişlerdi.

Drita: : Atatürk, milleti için bir Tanrı gibiydi.

Aftenbladet: : Türkler, O'nun eserini tamamlayacaklardır.

Sazialdemokraten: : Atatürk, muhakkak harb sonrası liderlerinin en büyüğüdür.

Der Bund: : Atatürk, bir kültür kaynağı idi.

b) *Doğuda*

Kuzey Afrika: Bugün kuzey Afrika nüfusunun % 95'i Müslüman'dır. Müslümanlığa, Afrika'nın kapısını, Halife Ömer zamanında, Amir bin As açmıştır. İslâm orduları, bir taraftan çok bağlı oldukları "Allah kelâmını yaymak" gibi bir ülkü gütmüşler, öte yandan hayatlarına bir genişlik getirmek için ekonomik bir düşünceyle Afrika'yı fethetmişlerdir. Zamanla oralara yerleşmiş ecnebler ayrılmış, ancak az sayıda Musevi kalmıştır. Müslümanlar, Sünnî ve Malikî mezheplerine ayrılmışlar, öte yandan Alevilik, Ticanilik gibi tarikatlara da bölünmüşlerdir. Bu ayrılmalarının sebebini, yukarıda da izah ettiğimiz gibi, hayatın zorlamaları karşısında, dinî konularda yorum farklarında aramak lâzımdır.

Kuzey Afrika'nın bağımsızlığa kavuşmuş olan Müslüman memleketleri Atatürk'ün moral örneğinden güç almışlardır. Bu yeni devletler, yapılarına bir dayanak olacağı ümidiyle, İslâmlığı, devlet dini olarak tescil etmişlerdir. Afrikalılar, millî birlik ve bütünlüklerini sağlamak için din birliğini bir dayanak olarak benimsemişlerdir. Şu var ki, Türkiye'mizin, ancak 1930'larda ulaşabildiği din anlayışını, yani lâikliği, bu ülkelerde aynıyle aramak acele etmek olur. Bu bölgelere yaptığım bir inceleme gezisinde, halk adamları, devlet adamları ve diğer temsilcilerle bu konuyu görüşmek fırsatını buldum. Kendilerine şu soruyu sordum: "Atatürk'ün din-devlet ilişkileri üzerindeki tutumu hakkında ne düşünüyorsunuz?" Bundan önce İslam dünyasının çağdaş liderlerinden İkbâl'in Atatürk inkılâbıyla ilgili görüşünü özetleyelim. Atatürk hükûmetinin getirdiği reformları, bir bütün olarak ele alarak, İkbâl onların ruhunu överken çok ateşli konuşmaktadır: "Gerçek şudur ki, Müslüman devletler arasında bugün Türkiye, dogmatik uykudan uyanan tek devlettir" der. Öteki Müslüman devletlerden bahsederken de: "Onların mekanik olarak eski değerleri tekrarladıklarını" söyler. Bana öyle geliyor ki Türk reformları hakkında İkbâl'in söyledikleri, İslam'ın aydın çevrelerinde yeterli kabul görmemiştir. Zira, temelcilik (fundamentalizm) hâlâ birçok Müslüman ülkede ön plândadır ve onlar da halen "dogmatik uyku" durumundadırlar. Mustafa Kemal'in aile hukuku reformlarına bir kıyaslama olarak, şu gösterilebilir. 1930'da Hindistan hükûmeti Çocuk Evlilikleri Kanunu'nu çıkarıp kızlar için asgari evlenme yaşını tesbit ederken, Hintli ulema, bu kanunun dinî işlere müdahale ettiği gerekçesi ile şiddetli bir muhalefete giriştiler ve hatta bu ulemadan bazıları reşit olmayan kızlarını, bir protesto olarak evlendirmekle kalmadılar, yani kanunun etkisiz kalmasını da başarı ile sağladılar. Mevlâna Muhammed Ali gibi, açık fikirli bir liderin dahi bu geriye gidici muhalefet hareketini desteklemesi şaşırtıcı olmuştur.

İkbal şöyle der: “Müslüman devletler arasında yalnızca Türkiye, entelektüel özgürlüğün hakkını aramıştır. Yalnız o, idealden gerçeğe geçebilmiştir. Bu geçiş ise, derin bir entelektüel ve moral savaş gerektirmiştir. Acaba diğer Müslüman devletlerin de, modern zamanların çağrısına uyacağı ve modern Türkiye gibi, entelektüel özgürlüğün haklarını arayacaklarını umabilir miyiz? Sadece bu, İslam Rönesansının habercisi olabilir ve bir zamanlar olduğu gibi Müslüman halkları, yeniden entelektüel ve bilimsel ilerlemenin öncüleri yapabilir”.

Kemalizme Uymada Doğu Milletlerinin Geçikmesi Nereden Kaynaklanıyor?

Sağ duyu ve salim akıl için yol, tektir. Akıl, yaşama iradesini besler, tehlikelerden korunma iradesini geliştirir. Bunun için sürekli olarak özgürlüğe erişmek için çırpınır. Milletler de, fertler gibi yaşamak, huzurlu, güvenli ve rahat yaşamak isterler. Bunun tek yolu, tabiata hâkim olmanın çaresini bulmaktır. Bu da, aklın özgürlüğüyle mümkündür. Atatürkçülüğün temel arayışı da, aklın özgürlüğüne götüren yolları açmaktır. Böyle olunca, doğu milletlerinin yaşama iradeleri bakımından, aklın özgürlüğünü esas alan Kemalizm’e daha çabuk uymaları beklenirdi. Ama bunun için aklın özgürlüğüne erişilmesi gerekir.

Şimdi, aklın da, Kemalizm’in de özgürlüğe erişmek için, karşılaştığı engeller ve direnişlerin kaynaklarına bir göz atalım. Bunları, şu gruplarda ele almak mümkündür: Teokrasi, klerikalizm, tradisyonalizm, mistisizm, aferizm, sağ ve sol dikta rejimleri, fikir akımlarının dinleştirilmesi.

Teokrasi: Dinin devlet hayatına karışması ve ona egemen olmasıdır. Bugün özgürlükleri için çırpınan, doğu memleketlerinin karşısında bu engel türlü bahane ve yorumlarla yer almaktadır. Bir kısım liderlerle görüşmelerimin özetini çeşitli vesilelerle yazdım. Bu liderlerin hepsi, şüphe yok ki, memleketlerinin hayrına çalışıyorlar. Fakat hemen hepsi, dinin karışmadığı bir devlet fikrini, halka anlatmanın imkânsız olduğu düşüncesindedirler. Şüphe yok ki, zamanla bu fikirlerini değiştireceklerdir. Ama çok kıymetli zamanlar ve fırsatlar kaybedeceklerdir. Çünkü bu fikir, onları müsbet ilimleri benimmeden alkoymaktadır. Açıkça, akıl özgürlüğüyle, müsbet ilimlere yönelemiyorlar. Bu ilimlerin zorunluğunu da inkâr edemediklerinden, bütün bu ilimlerin din kaynaklarında mevcut olduğuna inanıyorlar. Oysa asırlardan beri, dinî bir hüküm karakteri kazanmış olan bir cümleye göre, ilim ikidir. Birincisi, “ebdan” yani bütün mücessem varlıkların ilmi. Bu demektir ki, kimyayı, tıbbı, mühendisliği de içine alan, en geniş anlamıyla fizik, yani müsbet ilim. Aynı düstura göre

ikinci ilim “din ilmi” yani teolojidir. Bu hükmü vaz eden bir dinin, bütün müspet ilimleri, “Din kitaplarında arayın” demesi çözülmaz bir çelişki olurdu. Bu çelişki asırlardan beri teokrasiye temel olmuştur.

Klerikalizm: Din mesuplarının toplumun yönetiminde en önemli yeri almasıdır. Oysa İslâmiyet'te de, öteki dinlerde olduğu gibi elbette din bilginleri olmuştur ve daima olacaktır. Bu zümre mensuplarının, devlet iradesine hâkim oluşu, tarihte örneğini gördüğümüz birçok çekişmelere yol açmıştır. Çünkü zamanla farklı klerje sınıfları ortaya çıkmış ve mezhep ve tarikat bölünmeleri böyle ortaya çıkmıştır. Bu da aklın özgürleşmesini engelleyen bir faktör olmuştur.

Tradisyonalizm: Gelenekçilik ile, gelenek saygısını birbirinden ayırmak lâzımdır. Elbette bir toplum, kendi kökenini inkâr ve ihmal edemez. Bunu araştırır, fakat zamanın ve yaşamın koşulları, bu geleneklerde değişiklik yapmayı gerektirirse, ondan da çekinmez. Doğru memleketleri işte bu nüansı değerlendirememişlerdir.

Mistisizm: Aklın özgürlüğünü engelleyen etkenlerden birisi de, mistisizmdir. İslâmiyet, bunu benimsemez. Öz Tanrı fikrine, mistik spekülasyonları karıştırmaz. Bu bakımdan, bütün öteki inanç yollarından ayrılır. Nitekim bu din, “Akla uymayan şey dine de uymaz” hükmünü koymuştur.

Sağ ve sol dikta rejimleri: Çağımızda hazin şekillerini gördüğümüz gibi, fikir özgürlüğünün başlıca düşmanlarıdır. Bu akımların bir kısmı beşerî fikirleri dinleştirmeye gibi bir abese yönelmektedir. Ama bedeli, fikir hürriyetinin kısıtlanmasıdır.

Aferizm: Aferistler aslında hiçbir şeye inanmazlar. Fakat itiraf etmeliyiz ki, inanır görünmekte ve kütleleri kendi yollarına sürüklemekte, büyük maharetleri vardır. İnsan ruhunun ihtiyaçlarını, eğilimlerini iyi bilirler ve o an için, teselli veya cesaret verecek formüller bulmada ustadırlar. Onlar, din konusunu da, dinsizlik konusunu da maddî çıkarları uğruna sömürürler.

Bu kısa özetle fikir özgürlüğünü zincirleyebilen, başlıca faktörlere işaret etmiş olduk. Şimdi doğru ve genellikle geri kalmış memleketlerin, Kemalizm'i benimsemeye tabii olarak beklenen sürate ve radikalizme ulaşamamalarının, bir tarihî kaynağında da işaret etmeliyiz.

Şüphe yok ki, Türkiye'mizin arkasında, bu milletlerin sahip olmadıkları bir tarih ve bir fikir tarihi vardır. Bu fikrî atılımlar içinde, en önemlilerinden birisi olan Tanzimat'tan bu yana, asırdan fazla zaman

geçmiştir. Kaldı ki Türkiye'nin, akıl özgürlüğü mücadelesi Tanzimat'tan önce başlamıştır. Bunlar, kütleleri saramayan münferit çıkışlar halinde kalmışlarsa da bir iz bıraktıklarına şüphe edilemez.

Bu izler, başlangıçta fertlere aittir. Zaman ilerledikçe, topluma yayılmasa da bu fikirleri benimseyen ekipler ve gruplar doğar. En sonunda bu gruplar kütleye egemen olacak bir kantite ve kaliteye ulaşır. Elbette bu fikir atılımları, fedakârlıksız, hatta kurbansız olamazdı. Nitekim, Tanzimat ve Vâkayı Hayriye kahramanları da çile çekmişlerdir. Hatta şehit vermişlerdir.

III. Selim ve Kadı Abdurrahman Paşa, bu fikir şehitlerine birer örnektir. Atatürk'ün yaptığı iş, gerçi bir Tanzimat hareketidir. Bir iyileştirme değil, fikir özgürlüğü uğruna, kökten bir atılımdır; ama bu atılımın ilerici izler üzerinde yaşayabildiği de bir gerçektir.

İşte, doğu milletlerinin, böyle bir talihleri yoktur. Gördüğümüz tereddüt ve gecikmelerin bir sebebi de budur. Ama akıl için yol bir ve tek olduğuna göre, Kemalizm'in dayandığı fikirlerin bu memleketlerde de, fikir özgürlüğü yolunu er geç açacağına biz şüphe etmiyoruz. Şimdi şu hatıra gelebilir. Türkiye Kemalizm'e ulaşmak için, Tanzimat'tan sonra bile, asırdan fazla sürmüş bir bekleme ve gelişme devrine muhtaç olduğuna göre, acaba doğunun mazlûm milletleri de, böyle daha asırlarla gelişmeyi beklemek zorunda mıdır? Şüphesiz hayır.

Tarihin müspet yanı odur ki, verdiği derslerden faydalanma yolunu açar. Türk milletinin tarihi, bu bakımdan her milletin yararlanabileceği ibret ve örneklerle doludur. Sonuçta Türk milleti, Kemalizm'e bir tekel de koymuş değildir. Aksine, bu yoldan özgürlüğüne kavuşacak her millet, Atatürk'ün ruhuyla beraber Türk milletinin ruhunu da şad eder.

Kuzey Afrika Müslüman liderlerine şu soruyu sormuştum: “Anayasa'nız, devletinizi bir din devleti olarak tarif ediyor. Anayasa'ya aykırı kanun olamaz. Oysa siz Medenî Kanun'nuz da, şeriatın cevaz verdiği poligamiyi yasaklamışsınız, hatta ceza tehdidi altına almışsınız. Diğer bir örnek de, Anayasa'nıza göre dinen kısas hükümlerinin cari olması gerek, oysa sizin bir de Ceza Kanununuz var. Bu kanunda, çağdaş ceza ilkelerini alıyorsunuz, kısası kabul etmiyorsunuz. Miras hukukunda da aynı çelişki görünüyor. Çağdaş iktisadın temeli olan faiz hükümlerinde de aynı çelişki görünüyor”.

Bu sorularına yer yer, biraz şaşkınlık hatta telâş, biraz hak verme ve çok defa da tefsir yoluyla işin içinden çıkılabileceği cevabını aldım. Aldığım

bu cevaplar, tabiidir ki muhataplarımın kültür seviyesine göre farklı oluyordu.

Fas'ta

Fas'ta elime geçen bir belge de şu: Fas Genel Vali'si, Mareşal Leo Teyl'in bir akrabası, Türkiye'ye dair bir kitap yazmış. Bu kitapta Atatürk'ün Mareşal Leo Teyl'e yazdığı bir mektubun metni elime geçti. Mektubun tarihi 21.12.1921, bu tarih Türk-Fransız Antlaşması'nın yapıldığı ve Adana, Maraş ve Urfa'nın kurtarıldığı günlere rastlar.

Atatürk'ün mareşale yazdığı mektubun metni de şöyle:

Sayın Mareşal,

Bağımsızlık uğrunda mücadelelemize gösterdiğiniz sempati için, size şükranlarımı sunuyorum. Fransa, kendisine bağladığımız ümidi boşa çıkarmadı. Fransa'nın şefleri, şu müşkül günlerimizde bize sempati gösterdi. Akdeniz'deki, Fransız politikasını destekleyenlerin başında ekselansınız bulunmaktadır. Bahtiyarım ki bu gayretler meyvesini vermiş ve Fransa'ya bu yola sevk etmiştir ve Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Milletlerimiz arasındaki, bu geniş anlayışla gerçekleşen antlaşma, dostluğumuzu en mutlu sonuçlara ulaştıracaktır.

Cezayir'de

Cezayir'de inerken, Millî Marş'larımızdan birisinin hâlâ şehrin adını taşıdığını hatırladım. Burası, 350 sene yönetimimiz altında kalmıştı. Bu memleketin, bağımsızlık uğrunda mücadelesi de bir destan halindedir.

Fransızlar yavaş yavaş, fakat sistemli bir şekilde Cezayir'e yerleşmişler, daha düne kadar yakın bir tarihte, Fransız-Cezayir'i formülünü yaratmışlardır.

Cezayir'de ilk olarak, İstiklâl Konseyi üyesi Tevfik Elmadanî ile görüştim. Bu zat yazılarında daima şunu takrarlamıştı: "Yeryüzünde gerçek Müslüman bir millet varsa o da Türklerdir". Bir Türk hükümetinin, Cezayir bağımsızlığına karşı oy kullandığı dönemde bile bu zat: "Türkler bize vapurlar dolusu silâh göndermişlerdir" demiştir.

Tunus'ta

Tunus Başkanı Burgiba, İsviçre'de olduğu için ona vekâlet eden Başbakan Hadi Noira ile görüştim.

- Türk devlet adamları hakkında ne düşünürsünüz?
- Atatürk ve İnönü, asırlarda bir gelebilecek devlet adamlarıdır.
- Bağımsızlığa kavuşmanızda örnek aldığınız kimse var mı?

— Elbette, yalnız Türklerin değil, bütün İslâm ülkelerinin örnek mücahidi Mustafa Kemal'den ders aldık.

Mısır'da

Kahire'de ilk ziyaretimi Başbakan Memduh Salem'e yapmıştım.

— Atatürk'ün, Türkiye'nin reformları hakkında ne düşünüyorsunuz?

— Türkiye'nin koşulları içinde, tamamıyla isabetlidir.

Kahire'de Esher Üniversitesi Rektörü Abdülhalim ile görüşüyorum ve soruyorum:

— Resim ve heykeli haram sayan hükümler, sizce bugün geçerli midir?

— Şüphesiz insan resmi ve heykeli kesinlikle haramdır.

— Bunu hangi sebebe bağlıyorsunuz?

— Tapma ihtimaline.

— Bugün, insanların bu tehlikeyi aştığına inanmıyor musunuz?

— Hayır, görmüyor musunuz ki, hâlâ Hindistan'da ineklere tapılıyor. İnsanoglu, hiçbir zaman tapmaktan kurtulamayacaktır.

— Din ile devletin birbirine bağlı olması çelişkilere sebep olmuyor mu? Meselâ poligami. Tunus'ta medenî kanun poligamiyi yasaklamıştır.

— Tunus'un yaptığı iş, İslâmlıktan uzaklaşmadır. Kur'an hükümleri dışında bir medenî kanun asla caiz olamaz.

Sonuç

Atatürk fikirleri, görüşleri ve "Türk İnkılabı" adı verilen eseriyle tüm dünyada yankılar uyandırmış bir liderdir. Bu yankıları sebebiyledir ki Atatürk için bir niteleme aranırsa "Çağ açıcı" sıfatından daha uygun bir tâbir olamaz. Esasen Atatürk'ü ebedileştiren yönü de budur.

WHAT DOES THE WORLD THINK ABOUT ATATÜRK?

(Abstract)

This article deals with the repercussions of Atatürk and his work in the world. The author stresses particularly the features of the reforms of Atatürk and explains how some wellknown writers interpreted them in a number of foreign countries in the East and West.